

ΤΡΙΚΑΛΑ

Πόλη ανθρώπινη και ωραία

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ANNA ΚΑΛΛΙΤΖΗ

ΠΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ

-Σαλέπι παιδιά, ζεστό-ζεστό!

Χρόνια είχα ν' ακούσω τη φωνή του σαλεπιτζή. Ο συμπαθής πλανόδιος έγινε πια στις μέρες μας δυσεύρετος. Το άκουσμα της φωνής του, λοιπόν με χαροποίησε πολύ. Έψαξα με τα μάτια και τον εντόπισα στην κεντρική σιδερένια γέφυρα του Ληθαίου. Η φιγούρα του, μου έφερε στη μνήμη εικόνες άλλων εποχών.

-Και γιατί να μην πιώ κι εγώ ένα σαλεπάκι; αναρωτήθηκα. Στα τέλη Νοέμβρη, η ψύχρα κι η υγρασία δίπλα στο ποτάμι ήταν οι ιδανικές συνθήκες για ένα κύπελλο με το ζεστό αρωματικό, παχύρρευστο υγρό.

Πλνίσιασα για να παραγγείλω. Ο σαλεπιτζής προστατευόταν από το ψιλόβροχο με ολόσωμο αδιάβροχο, Φτάνοντας δίπλα του, ήταν μεγάλη η έκπληξή μου όταν τον άκουσα να προφέρει το όνομά μου. Μια έκπληξη, που έγινε ακόμη μεγαλύτερη όταν, κάτω από την κουκούλα, αναγνώρισα την φυσιογνωμία του **Νότη**, Του παλιού και αγαπημένου φίλου στη Θεσσαλονίκη δύο δεκαετίες πριν.

-Νότη, εσύ; Τι κάνεις εδώ;

Χαμογελάει ανοιχτόκαρδα ο φίλος μου.

-Τον σαλεπιτζή της πόλης των Τρικάλων.

Ανοίγουν οι αγκαλιές κι οι ορίζοντες των αναμνήσεών μας, από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Τότε, που ακόμη είχαμε πολλούς λόγους να είμαστε αισιόδοξοι και ν' απολαμβάνουμε τη ζωή. Παρακολουθώ τον Νότη, καθώς μου γεμίζει ένα κυπελλάκι με σαλέπι.

Που με την προσθήκη καννέλας γίνεται ακόμη πιο ευωδιαστό. Αληθινό βάλαμο για τούτη την κρύα ώρα του πρωινού. Εδώ, στην σιδερένια πεζογέφυρα του Ληθαίου, στο κέντρο των Τρικάλων

Ο ΛΗΘΑΙΟΣ ΠΟΤΑΜΟΣ

Απ' το κατάρωμα της γέφυρας, 6 μέτρα πάνω από την κοίτη, παρακολουθούμε τη ροή των νερών του ποταμού. Μια ροή βελούδινη,

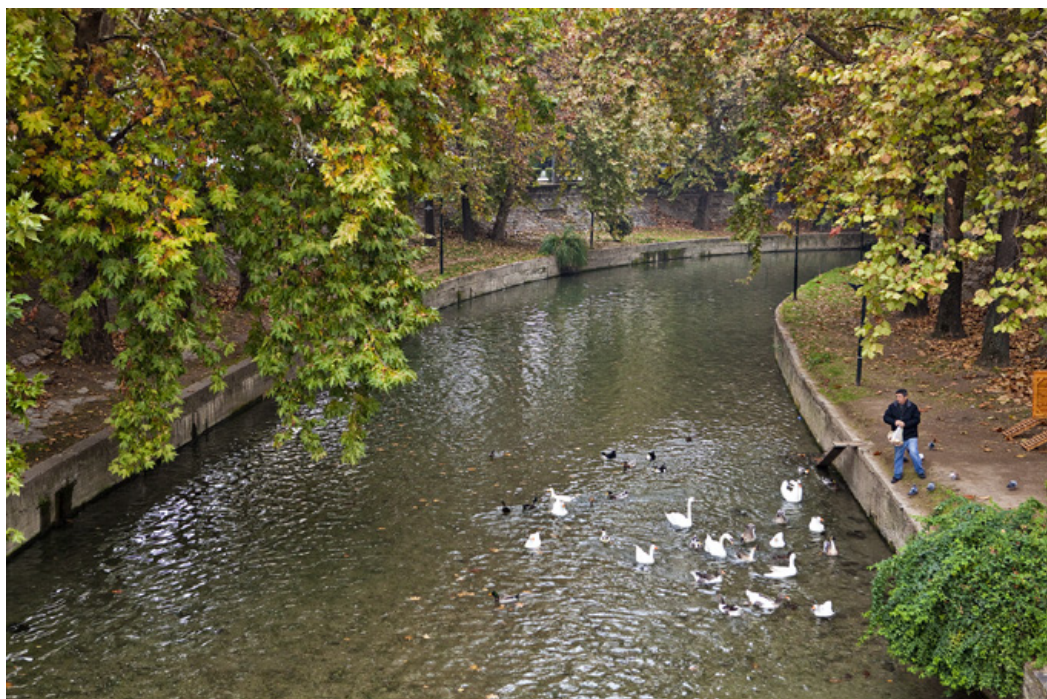

με νερά καθαρά, σχεδόν διαυγή. Σ' αυτή την καθαρότητα συνέβαλε η συγκέντρωση των αστικών λυμάτων στους αποχετευτικούς αγωγούς του βιολογικού καθαρισμού. Σφύζει το ποτάμι από ζωή, πηγαινοέρχονται και τσαλαβουτάνε κύκνοι και πάπιες, λευκές χήνες και μικρούλες καφετιές αγριόπαπιες.

Πού έχει όμως τις πηγές του, ποια νερένια στρατά ακολουθεί ως την πόλη των Τρικάλων ο Ληθαίος ποταμός;. «Η κεφαλή του είναι στα **Χάσια**, τα πόδια του στον **Πηνειό**».

Επάνω-αριστερά: Τα Τρίκαλα έχουν και τον σαλεπιτζή τους, τουλάχιστον για τις κρύες μέρες του χειμώνα.

Επάνω: Σημείο αναφοράς για το κέντρο της πόλης αποτελεί η κεντρική σιδερένια γέφυρα του Ληθαίου, κατασκευασμένη από τους Γάλλους το 1886, που άντεξε τόσο στην πλημμύρα του 1907 όσο και στην απόπειρα ανατίναξης από τους Άγγλους το 1941. Η Μαρούλα Κλιάφα την περιγράφει ως «έναν σπάνιο συνδυασμό κομψότητας και αντοχής».

Κύκνοι, πάπιες και χήνες στα καθάρια νερά του Ληθαίου.

Τα μεταπολεμικά τεχνικά έργα δεν του άλλαξαν μόνο το πρόσωπο, μακραίνοντάς τον, αλλά του στέρησαν και το βύζαγμα των ελών του κάμπου» γράφει στο έξοχο βιβλίο του ο **Νεκτάριος Κατσόγιαννος**. (1)

Τον Ληθαίο για πρώτη φορά τον αναφέρει ο **Στράβωνας**. «Έτερος δ' εστι Ληθαίος ποταμός ο περί Τρίκκην εφ' ω ο Ασπληγιός γεννηθήναι λέγεται» Τα άλλα του ονόματα ήταν **Τρικαλινός** και **Τρικαλίτικος**. Σύμφωνα με την περιγραφή του Κατσόγιαννου, η αφετηρία του Ληθαίου βρίσκεται σε μικρή λιμνούλα, που δημιουργείται από την πηγή που αναβλύζει μέσα από σχισμή μεγάλου βράχου. Η περιοχή βρίσκεται δυτικά του οικισμού της **Νέας Ζωής** στα **Αντιχάσια**. Αμέσως μετά το ποτάμι, άλλοτε μέσα από άδενδρα τοπία και άλλοτε μέσα από πυκνά πλατάνια, κατευθύνεται αρχικά Δ-ΝΔ προς Σπαθάδες και Θεόπετρα. Στη συνέχεια στρέφει Ν-ΝΑ προς Αγίους Θεοδώρους, Βασιλική και Ράξα για να καταλήξει λίγο αργότερα στο κέντρο των Τρικάλων.

Με τις περιγραφές του Κατσόγιαννου παρακολουθούμε τον Ληθαίο να απελευθερώνεται

από το αστικό περιβάλλον της πόλης, να ξεχύνεται στον κάμπο και να συναντάει τον περιφερειακό δρόμο Λάρισας-Καρδίτσας. Μετά «σαν μια άλλη νεροφίδα, πότε ευθύγραμμος και πότε ελισσόμενος, συνεχίζει να κυλά νωχελικά προς τα νοτιοανατολικά, ακολουθώντας την πορεία όπως την χάραξε από παλιά η μάνα φύση». Μετά τον **Λόγγο** ο Ληθαίος πλησιάζει πολύ τα αναχώματα του Πννειού. Εκεί, κάνει απότομη στροφή βόρεια με κατεύθυνση προς την **Πατουλιά**. Στη συνέχεια και πάντα με κατεύθυνση ανατολική, ο Ληθαίος ακολουθεί πορεία παράλληλη σχεδόν με τον Πννειό. 8 χιλιόμετρα ανατολικά του **Κλοκοτού**, στην τοποθεσία **Ρουμανούλι**, και μετά από 46 συνολικά χιλιόμετρα (2) ανεξαρτησίας και αυτοτέλειας, ενσωματώνεται τελικά στον μεγάλο Πννειό.

ΟΙ ΓΕΦΥΡΕΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Σημείο αναφοράς είναι η **Κεντρική** σιδηρένια γέφυρα, που συνδέει τις πλατείες **Ρήγα Φεραίου** και **Ηρώων Πολυτεχνείου**. Έχει

Ληθαίος, πεζογέφυρες και ποδήλατα κυριαρχούν στην Τρικαλινή καθημερινή ζωή.

μήκος **31** και πλάτος **8,25** μέτρα. Το ύψος της είναι **6,30** μέτρα. Χάρη στην ισχυρότατη κατασκευή της άντεξε τόσο στην μεγάλη πλημμύρα του Ληθαίου, το **1907**, όσο και στην απόπειρα των Αγγλικών στρατευμάτων να την ανατινάξουν κατά την αποχώρησή τους, το 1941.

Το αμέσως επόμενο γεφύρι που συναντάμε στα κατάντη του Ληθαίου (με τη φορά δηλαδή ροής του ποταμού) είναι η πεζογέφυρα **Κιτριλάκη**. Τίποτε σήμερα δεν θυμίζει το δίτοξο γεφύρι με τα δύο ίδια τόξα που υπήρχε κάποτε εδώ. Ήταν το ωραιότερο Γεφύρι της **Μαρούγαινας**, χτισμένο στα χρόνια της Τουρκοκρατίας με συνολικό μήκος 31, πλάτος 6 και ύψος 7,20 μέτρα (Γοργογέτας, «ΤΑ ΠΕΤΡΙΝΑ ΓΕΦΥΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ»).

Το υλικό κατασκευής του ήταν ο ψαμμίτης. Αυτό το ιστορικό γεφύρι ανατινάχθηκε το 1941 από τους Άγγλους. Το 1946 κατασκευάστηκε ξύλινη γέφυρα πάνω στα παλιά βάθρα. Το 1949 ξηλώθηκε η ξύλινη, κατεδαφίστηκε το μεσαίο βάθρο και στη θέση του έγινε νέο μετσιμέντο. Πάνω στα δύο παλιά και στο νέο στηρίζεται η σημερινή πεζογέφυρα.

Ακολουθούν δύοτσιμεντένιες γέφυρες πεζών και οχημάτων, η πρώτη στο πρώην ΚΤΕΛ και η δεύτερη στην προέκταση της οδού Ελ. Βενιζέλου απέναντι από τις φυλακές (**Γέφυρα Γκίκα**). Το επόμενο γεφύρι είναι η πεζογέφυρα του **Αγ. Κωνσταντίνου**, μπροστά από το πάρκο με την ομώνυμη εκκλησία και το "Κουρσούμ Τζαμί", για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω. Στη θέση αυτής της σύγχρονης πεζογέφυρας υπήρχε άλλοτε το ιστορικό πέτρινο γεφύρι του Αγ. Κωνσταντίνου, που υπολογίζεται ότι κατασκευάστηκε στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, όταν η πόλη των Τρικάλων βρισκόταν στην ακμή της. Κι αυτό το γεφύρι ήταν δίτοξο με, συνολικό μήκος 30, πλάτος 4,50 και ύψος 5,50 μέτρα. Τα υλικά κατασκευής ήταν ασβεστολιθικά και ψαμμιτικά πετρώματα από τους γειτονικούς λόφους. Την άνοιξη του 1941 ανατινάχθηκε κατά την αποχώρηση των Άγγλων..

1. "Οι Ανατολικοί παραπόταμοι του Πηνειού ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ".

2. Νίκος Νέζης, "ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΒΟΥΝΑ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ", ΤΟΜΟΣ 1, σελ. 42.

Στιγμές καλάρωσης στην πλατεία Ηρώων Πολυτεχνείου.

Στην φαρδειά πεζογέφυρα, πάνω από την κεντρική σιδερένια, δεσπόζει ο ανδριάντας του Ασκληπιού

Επιστρέφουμε στην Κεντρική σιδερένια γέφυρα για να γνωρίσουμε και τα υπόλοιπα γεφύρια, ανάντη του ποταμού. Το πρώτο που συναντάμε λίγο πιο πάνω είναι η φαρδιά τσιμεντένια πεζογέφυρα «ΑΧΙΛΛΕΙΟ», από το ομώνυμο αντικρινό ξενοδοχείο.

10 μόλις μέτρα βορειότερα υπήρχε ως το 1907, όταν καταστράφηκε από την πλημμύρα του Ληθαίου, το ονομαστό «**Γεφύρι του Πήχτου**». Ήταν πέτρινο, με 6 τοξωτά ανοίγματα, συνολικού μήκους 35, ύψους 4 και πλάτους 2,5 μέτρων. Κατά την παράδοση υπήρχε από τους Βυζαντινούς χρόνους. Το 1947, με την διευθέτηση της κοίτης του Ληθαίου, ξηλώθηκαν τα πέτρινα βάρη που είχαν απομείνει μετά την πλημμύρα, καθώς και το μεταγενέστερο ξύλινο γεφύρι. Τελικά, το 1961 κατασκευάστηκε η σημερινή τσιμεντένια πεζογέφυρα. Εντυπωσιακό χαρακτηριστικό του γεφυριού είναι ο υπερμεγέθης μπρούντζινος ανδριάντας του **Ασκληπιού**, κατασκευασμένος το 1998 από τον γλύπτη **Βασιλόπουλο**.

Αμέσως μετά παίρνουμε την οδό **Αμαλίας** παράλληλα με την δεξιά όχθη του ποταμού. Κατάφυτα είναι τα πρηνή, όχι από πλατάνια

αλλά από θαυμάσια δενδροστοιχία δέντρων αγριοκαστανιάς. Στο τέλος της διαδρομής συναντάμε την χαμηλή γέφυρα «**Γούρνας**» ή «**Παππά**», τσιμεντένια γέφυρα για οχήματα και πεζούς. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Σωτήρη Γοργογέτα και το γεφύρι της Γούρνας ήταν ίδιας κατασκευής και εποχής με το γεφύρι του Πήχτου. Η μοίρα του ήταν ίδια με τα προηγούμενα. Καταστράφηκε με την πλημμύρα του 1907

Σχεδόν 200 μέτρα μετά συναντάμε άλλη μια τσιμεντένια γέφυρα για οχήματα και πεζούς. Αριστερά της γέφυρας ο δρόμος βγαίνει από την πόλη, οδηγώντας προς τις ορεινές εξοχές της Πύλης και Ελάτης.

20 μέτρα πιο πάνω υπάρχει και μια στενή τσιμεντένια πεζογέφυρα. Κοντά της υπήρχε άλλοτε η παλιά πέτρινη γέφυρα του **Αγίου Στεφάνου η Πελέκη**, που πιθανολογείται ότι κατασκευάστηκε σε χρόνους Βυζαντινούς. Το γεφύρι καταστράφηκε από την πλημμύρα του 1907. Ακολούθησε ξύλινο γεφύρι, που ξηλώθηκε με την διευθέτηση του Ληθαίου για να κατασκευαστεί το 1960 η νέα πεζογέφυρα του Αγίου Στεφάνου. Ήδη η υπέροχη πετρόχτιστη

εκκλησία δεσπόζει 50 περίπου μέτρα Β-ΒΑ της πεζογέφυρας. Πιο πίσω ορθώνεται το μνημειακό **Ρολοί** του Φρουρίου των Τρικάλων, με την Παλιά Πόλη και το πασίγνωστο Βαρούσι.

80-100 μέτρα πιο πάνω, απέναντι από το Μαιευτήριο, συναντάμε την τελευταία γέφυρα της πόλης των Τρικάλων, την **Γέφυρα Τρικαίογλου**. Σήμερα είναι μια μεγάλη τσιμεντένια γέφυρα, οχημάτων και πεζών. Μερικά μέτρα πιο πάνω, υπήρχε η παλιά πέτρινη γέφυρα με τα 6 τόξα, που όπως πιστεύεται, ήταν Βυζαντινή. Συνέδεε την συνοικία Τρικαίογλου με την Παλιά Πόλη και την συνοικία **Κουτσομυλιά**. Μέχρι το 1887 σωζόταν ανέπαφο το γεφύρι. Οι συχνές πλημμύρες που επακολούθησαν αλλά και η μεγάλη πλημμύρα του 1907 το κατέστρεψαν εντελώς.

Ωστόσο, η ιστορική διαδρομή της γέφυρας έμελλε να συνεχιστεί. Έτσι, στη θέση της πέτρινης αποφασίστηκε η κατασκευή μιας νέας, σιδερένιας. (3) Η εφημερίδα «**Θάρρος**» έγραφε στο φύλλο της 15.11.1908: «Κατά πληροφορίας μας αφίκοντο εις Βόλον τα σίδηρα και λοιπά υλικά τα προωρισμένα δια την στρώσιν της μεγάλης γέφυρας Τρικαίογλου».

Μετά από αρκετές καθυστερήσεις κατασκευάστηκε τελικά η γέφυρα, η οποία όμως, εκτός από την άσχημη αισθητική της εμφάνιση, ήταν χωρίς πεζοδρόμιο και πλάτους μόλις 4,10 μέτρων. Επιπλέον, η κυκλοφορία οχημάτων και η κόπωση των μετάλλων προκαλούσαν αυξανόμενη ταλάντωση. Οι φόβοι για την επικινδυνότητα της γέφυρας επαληθεύτηκαν στις **21.6.1973** όταν -με την διέλευση μιας νταλίκας 42 τόνων- η γέφυρα κατέρρευσε με τραγικό αποτέλεσμα τον θάνατο ενός Τρικαλινού 91 ετών. Ένα χρόνο μετά απ' αυτήν την άσκοπη ανθρώπινη θυσία κατασκευάστηκε -όπως συνήθως συμβαίνει στην Ελλάδα- η υπάρχουσα και σήμερα τσιμεντένια.

3. Ν. Κατσόγιαννος, "ΤΑ ΣΙΔΕΡΕΝΙΑ ΓΕΦΥΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ".

Η ύπαρξη των πολλών ποδηλάτων συμβάλλει στην διατήρηση ηρεμίας και καθαρής ατμόσφαιρας στην πόλη.

ΠΑΛΙΑ ΠΟΛΗ, ΤΟ ΠΕΡΙΦΗΜΟ «ΒΑΡΟΥΣΙ», ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Το μεγάλο οδοιπορικό μας στις γέφυρες του Ληθαίου τελειώνει. Παλιές και καινούργιες, έχουν όλες καταγραφεί. Περνάμε βόρεια του Ληθαίου με προορισμό τα ψηλώματα της πόλης, εκεί όπου εξακολουθεί να ζει το παρελθόν

Απέναντι από την γέφυρα του Αγίου Στεφάνου, συναντάμε τον επιβλητικό και χτισμένο με πελεκητή πέτρα ομώνυμο ναό. Λίγο πιο πίσω ορθώνεται το λαμπρό πετρόχτιστο κτίριο της **Δημοτικής Φιλαρμονικής Τρικάλων**, που από το **1886** (!) συνεχίζει την ιστορική και μελωδική της διαδρομή. Από εδώ περνάει η μεγάλη οδός **Στρατηγού Σαράφη**, που βγάζει προς Καλαμπάκα. Κατφορίζουμε για λίγο τη Σαράφη και κάνουμε μια μικρή στάση σ' ένα λιλιπούτειο καφέ. Απέναντι ορθώνεται ο μητροπολιτικός ναός του **Αγ. Νικολάου**, με αρχική χρονολογία ανέγερσης το **1759** και μεταγενέστερη το **1870**. Μετά τον βομβαρδισμό του 1941 από τους Γερμανούς ο ναός ξανακτίστηκε το 1967. Σε περιφραγμένο ακάλυπτο χώρο δίπλα στον ναό έχουν ανακαλυφθεί «λείψανα τοίχου αντιστήριξης ελληνιστικής εποχής, που ανήκει στο Ασκληπείο της αρχαίας Τρίκκης, το οποίο καταστράφηκε το δεύτερο μισό του 5^{ου} αιώνα μ.χ (4)

Έρχεται η στιγμή να γνωρίσουμε το περίφημο **Βαρούσι**. Από τις πάμπολλες εισόδους της συνοικίας επιλέγουμε τον στενό πεζόδρομο της **Άνθιμου Γαζή**, πάνω από τον ναό του Αγίου Νικολάου. Από τα πρώτα μας βήματα αισθανόμαστε διάχυτη την αύρα του παρελθόντος. Να το παλιό πετρόχτιστο εκκλησάκι του **Αγ. Ιωάννη**. Απέναντί του ένα ακατοίκητο νεοκλασικό με κιονόκρανα κορινθιακού ρυθμού. Ας παρακολουθήσουμε εδώ για λίγο την γλαφυρή αναφορά της **Μαρούλας Κλιάφα** για το Βαρούσι. (5)

«Κάτω από το κάστρο έζησε το Βαρούσι, η γειτονιά που συνδέει την πόλη μας με την ιστορία της.

Είναι η συνοικία που κατοικήθηκε κυρίως από Έλληνες στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Στους στενούς δρόμους με το καλντερίμι, στα

αρχοντόσπιτα με την χαρακτηριστική αρχιτεκτονική και στις χριστιανικές εκκλησίες -είναι εννιά εκκλησίες μέσα σε μια περιορισμένη έκταση λίγων στρεμμάτων- η γειτονιά κρατήθηκε για αιώνες ζωντανή.

Τα χρόνια περνούσαν, η πόλη αναπτύσσονταν και μεγάλωνε. Το Βαρούσι συμβίβωνε με τα καινούργια μνημύματα που έρχονταν στα Τρίκαλα: με τα νεοκλασικά αρχοντικά, τους μεγάλους ευθύγραμμους δρόμους, τα πέτρινα αστικά σπίτια των προπολεμικών και μεταπολεμικών χρόνων. Όπου έγινε η έκρηξη. Τα Τρίκαλα, όπως και η Ελλάδα ολόκληρη, ανακάλυψαν ότι η κατοικία ανήκει στα εμπορεύσιμα αγαθά και οι Τρικαλινοί παραδόθηκαν άνευ όρων στο καινούργιο θαύμα που έλυσε όλα τους τα προβλήματα: στο διαμέρισμα. Τα πρότυπα ζωής και οι αισθητικές αξίες άλλαξαν απότομα και εκβιαστικά. Ένα ολόκληρος πολιτισμός επιβλήθηκε, που ιεραρχούσε πρώτα την «εκμετάλλευση», τη φτήνεια, την ευκολία και έβαζε στην μπάντα την απλοχωριά, το μεράκι, τη σπατάλη της λεπτομέρειας που ομορφαίνει τη ζωή μας.

Τότε το Βαρούσι πέρασε μέρες μεγάλης περιφρόνησης. Όλο ήθελαν ν' απαλλαγούν από αυτά τα «τούρκικα χαλάσματα» και να βουλευτούν σ' ένα σπίτι «σύγχρονων προδιαγραφών». Έτσι η δροσιά της κεραμοσκεπαστης στέγης, έδωσε τη θέση της στην κάψα της τσιμεντένιας πλάκας, το λειτουργικό χαγιάτι, στα μίτζερα στενά μπαλκόνια που τρέχουν γύρω-γύρω από το σπίτι, τα ξύλινα παράθυρα και οι σχιστόπλακες, στα απρόσωπα αλουμίνια και μωσαϊκά. Η καταστροφή που συντελέστηκε από τότε είναι μεγάλη».

Αυτό το Βαρούσι της Μαρούλας Κλιάφα αρχίζουμε σε κάθε βήμα ν' ανακαλύπτουμε με την Άννα. Άλλοτε περνούν απ' τα μάτια μας σπίτια ερειπωμένα και ακατοίκητα, τραγικά απομεινάρια που βουλιάζουν μέσα στη λησμονιά και την εγκατάλειψη, στη σιωπή και στ' αγριόχορτα των αυλών τους. Κι άλλοτε πάλι, τέρπουν την αισθητική και την όρασή μας σπίτια ωραία, με τα σαχνισιά και τα

4. Τ.Δ. Παπαζήσης "ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ", σελ. 39.
5. Μαρούλα Κλιάφα, "ΣΤΟ ΒΑΡΟΥΣΙ".

Το περίφημο στενάκι με το Ρολόι, το πιο φωτογραφημένο σημείο του Βαρουσιού.

φουρούσια τους, τοίχους καλοβαμμένους με ώχρα και λουλάκι. Είναι τα ζωντανά παλιά σπίτια του Βαρουσιού, που το εσωτερικό τους δεν μένει τα βράδια σκοτεινό, που παίρνουν τις κρύες μέρες ζεστασιά απ' την ξυλόσομπα ή το τζάκι. Είναι σπίτια που δεν τους έχουν λείψει οι ομιλίες κι οι θόρυβοι των ενοίκων, σπίτια που αντιστέκονται στις προτάσεις διακοσμητών και μηχανικών που, τελικά, αρνούνται ν' αποτινάξουν από πάνω τους τη σκόνη του παρελθόντος κι επιμένουν ν' ατενίζουν, ρομαντικά και μ' αισιοδοξία το μέλλον.

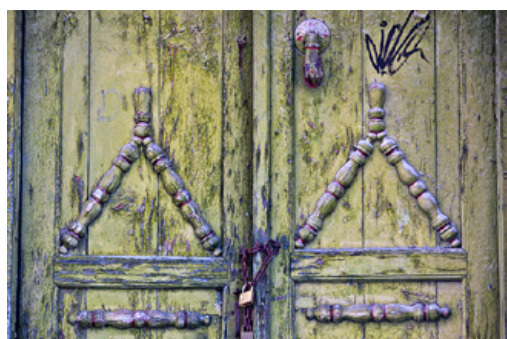
Περνάμε δίπλα από την μεγάλη εκκλησία της **Παναγίας Φανερωμένης**. Η οδός **Δωροθέου Σχολαρίου** μας υποδέχεται με σπίτια παραδοσιακά, με ώχρα στους τοίχους και σαχνισιά. Φτάνουμε μπροστά στο γραφικό, πολυφωτογραφημένο στενάκι, που αφήνει στον ουρανό ένα άνοιγμα στενό, τόσο, ώστε να χωράει ψηλά στο βάθος ο περίτεχνος πύργος του Ρολογιού.

Να και ο ναός των **Αγ. Αναργύρων**, ακριβώς κάτω από το ρολόι, με την εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα του **1861**, και δίπλα το μεγάλο ακατοίκητο σπίτι με τον τσατμά στον τοίχο, απ' όπου έχει φύγει ο σοβάς. Στις μέρες της ακμής του, ωστόσο ήταν έδρα της «**Αδριατικής Ασφαλιστικής εταιρείας εν Τεργέστη το 1838**». Στη συμβολή των οδών **Κώστα Βίρβου** και **Αγ. Αναργύρων** ορθώνεται ένα μεγάλο πετρόχτιστο, με γωνιακό σαχνισί και ξυλοδεσιές, ακατοίκητο δυστυχώς.

Κάτω από την ογκώδη τείχιση του φρουρίου, βρίσκεται ο μικρός ναός του **Αγ. Δημητρίου του Μυροβλήτη**, του 16^{ου} αιώνα. Είναι τρίκλιτη βασιλική, ξυλόστεγη και κεραμοσκέπαστη

Ο ναός έχει ωραίες τοιχογραφίες. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο φέρει χρονολογία **ΑΩΛΘ (1839)**.

Μια μικροσκοπική πλατειούλα με πέτρινη βρύση είναι αφιερωμένη στην Ερυθροσταυρίτισσα **Αικατερίνη Καυκιά** (1940-41). Απέναντι ο ναός της **Αγ. Παρασκευής**. Ψηλά στο βάθος διακρίνονται τα κυπαρίσσια και τα πεύκα του λόφου του Προφητηλίου. Μετά την πλατειούλα καταφορίζουμε την οδό **Στράβωνος** που συναντάει την **Τέλου Άγρα**, με τον ναΐσκο του **Αγίου Σεραφείμ** και παραδίπλα τον μεγαλύτερο του **Αγ. Οικουμενίου**. Εδώ είναι και η πλακόστρωτη πλατειούλα του ναού

Θαυμάσιες όψεις παραδοσιακών σπιτιών, πάμπολλες συναρπαστικές λεπτομέρειες κινούν συνεχώς την προσοχή μας σε κάθε σημείο του Βαρουσιού.

ΠΙΣΤΗΡΙΟ ΕΣΤΑΜΟΣ
ΣΤΟ ΒΑΡΟΥΛΙ
ΕΡΕΥΝΑ

της **Αγίας Επίσκεψης**, του **1867**. Η χρονολογία κατασκευής είναι αποτυπωμένη με κεραμιδάκια, ψηλά στην τοικοποιία του ναού.

Απέναντι στην εκκλησία βρίσκεται το ανακαινισμένο παλιό κτίριο του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου Τρικάλων. Η εντοιχισμένη μαρμαρίνη πινακίδα αναφέρει χρονολογία ανακαίνισης το 1934. Η αρχική κατασκευή όμως είναι το **1874**, όπως αποτυπώνεται με κεραμιδάκια στον τοίχο του σχολείου. Να και οι δύο δάσκαλοι του Δημοτικού. Γύρω τους και καμιά δεκαπενταριά παιδιά, που γεμίζουν την πλατεία με τις φωνές τους. Ωραίος θόρυβος, αισιόδοξος, μέσα στην γενική σιωπή του Βαρουσιού.

Από κάπου βγαίνουν μυρωδιές γαργαλιστικές. Προέρχονται -αναμφίβολα- από ψαράκια τηγανιτά. Δυστυχώς, δεν προβλέπεται ακόμα στάση γαστρονομική. Πρέπει να συνεχίσουμε, να εκμεταλλευτούμε την σύντομη διάρκεια της μέρας και τον ωραίο φωτισμό. Ανηφορίζουμε την Στράβωνος βγαίνουμε και πάλι στην Αγ. Παρασκευή. Εδώ δεσπόζουν αρχοντόπιστα, μεγάλων διαστάσεων και λαμπρής αρχιτεκτονικής, με ώχρα, ξυλοδεσιές, σαχνισιά, όλα τα γνώριμα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά. Το μεγαλύτερο σπίτι, ωστόσο, είναι ακατοίκτη. Πολλοί σοβάδες έχουν φύγει, στο εσωτερικό των τοίχων διακρίνονται τα πηκάκια των τσατμάδων. Στην κλειδωμένη ξύλινη πόρτα του μας εντυπωσιάζει η παμπάλαια σιδερένια γραμματοθυρίδα, που φέρει ανάγλυφη την γαλλική λέξη **“LETTRES”**

Περιπλανιόμαστε στους στενόδρομους, με τις ανηφοριές και τις στροφές, ανέμελα, στο κέντρο του οδοστρώματος, χωρίς κίνδυνο να μας χτυπήσει αιφνίδια κάποιο τροχοφόρο. Είναι άλλωστε τόσο σπάνια, τόσο διακριτικά. Για τους δρόμους του Βαρουσιού γράφει χαρακτηριστικά η Μαρούλα Κλιάφα: «Οι στενοί, όλο στροφές δρόμοι, είναι βασικό χαρακτηριστικό της γειτονιάς. Γιατί το Βαρούσι χτίστηκε ακολουθώντας ελεύθερα τη μορφολογία του εδάφους και τις επιταγές της κοινωνικής ζωής της εποχής, χωρίς να νοιάζεται για προκαθορισμένους πολεοδομικούς κανόνες. Δρόμοι όλο στροφές, γιατί έτσι το επιτρέπει το φυσικό ανάγλυφο, η πλαγιά του λόφου. Δρόμοι στενοί, γιατί ο χώρος γύρω από το κάστρο είναι πολύτιμος και οι κάτοικοι του Βαρουσιού προτιμούν να τους αξιοποιούν στα μεγάλα σπίτια και στις κλειστές αυλές, παρά να τον αφιερώνουν για κοινή χρήση

και κοινωνική επαφή».

Οδός **Μάνδαλου**, με κατεύθυνση Α-ΒΑ. Όμορφα σπίτια με χρώματα γκρι-σωμόν και παντζούρια πράσινα και μπλε. Στην αρχή της **Παπαθανασίου**, ένα οίκημα με πολύχρωμη αρχιτεκτονική και εξαιρετικούς χρωματικούς συνδυασμούς, στεγάζει τον «**Πολιτιστικό Σύλλογο ΒΑΡΟΥΣΙ Τρικάλων**». Να και μια εικόνα απρόσμενης ομορφιάς. Δύο γάτες δίνουν ζωντάνια και χάρη σ' έναν παλιό κρουνό

κατασκευασμένο από συμπαγές σίδηρο -άγνωστο πότε- στην μακρινή Αμερική.

Τελειώνουμε πια τις περιπλανήσεις μας στο Βαρούσι. Για λίγο ακόμα αγναντεύουμε τον ουρανό μέσα από τις στενές «χαραμάδες» των στενοσόκακων. Ύστερα παίρνουμε τις ανηφοριές για το Κάστρο, εκεί όπου ο ουρανός είναι ορθάνοικτος και ο ορίζοντας ανεμπόδιστος, στην πόλη των Τρικάλων και στον κάμπο ως τα γύρω βουνά.

ΤΡΙΚΑΛΑ

Μια νότα ανεμελιάς κι αισιοδοξίας, για όσα τουλάχιστον λεπτά διαρκεί το διάλειμμα, τράζει ευχάριστα την ηρεμία του Βαρουσιού. Είναι τα παιδάκια του 4ου Δημοτικού Σχολείου Τρικάλων, που για ανλή σχολείου, χρησιμοποιούν την πλατειούλα, ανάμεσα στο σχολείο τους και τον ναό της Αγίας Επίσκεψης.

Το Βυζαντινό κάστρο δεσπόζει της συνοικίας «Βαρούσι» στο ΒΔ τμήμα της πόλης των Τρικάλων. Είναι χτισμένο στην κορυφή χαμηλού ορεινού βραχίονα, δυτικά του οποίου ρέει ο Ληθαίος, παρέχοντας από την πλευρά αυτή ένα φυσικό στοιχείο οχύρωσης (6). Η θέση ήταν στρατηγικής σημασίας, καθώς έλεγχε τα οδικά περάσματα από και προς τη Μακεδονία, Ήπειρο και Θεσσαλία. Γι αυτό ο αυτοκράτορας

Ιουστινιανός προέβη στην ριζική ανακαίνισή του καθιστώντας το ισχυρότερο. Το Βυζαντινό κάστρο αντικατέστησε την ακρόπολη της αρχαίας Τρίκκης. Κατάλοιπα τοίχων της ακροπόλεως είναι εμφανή στη δυτική πλευρά της οχύρωσης.

Ως προς την αρχαία Τρίκκη, ταυτίζεται με την σημερινή πόλη των Τρικάλων. Οι πληροφορίες μας για την αρχαία πόλη προέρχονται κυρίως από αρχαίες φιλολογικές

πηγές, επιγραφικές μαρτυρίες και αναφορές νεότερων περιηγητών.

Ο γεωγράφος Στράβων (1^{ος} αι. π.χ.) δίνει και στοιχεία για την θέση και τη μορφή της αρχαίας πόλης. Σε θραύσμα ενεπίγραφης στήλης (τέλη 3^{ου} π.χ.) που βρέθηκε στον χώρο του Ασκληπιείου αναγράφεται το πρώτο ψήφισμα «της πόλης των Τρικάλων». Όσον αφορά στον Ασκληπιό ο Όμηρος τον συνδέει με την αρχαία Τρίκκη και τον αναφέρει

6. Τα στοιχεία για το κάστρο των Τρικάλων προέρχονται από την 19η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Κάτοψη του κάστρου των Τρικάλων και της γύρω περιοχής. Διακρίνονται χαρακτηριστικά το περιμετρικό τείχος, οι πύργοι, το θεατράκι και το ρολόι, τμήματα της παλιάς και νέας πόλης. (αεροφωτογραφία αρχείου 19ης ΕΒΑ)

Στο κάστρο των Τρικάλων εξέχουσα θέση κατέχει ο Πύργος του Ρολογιού. Δυστυχώς, η εικόνα στο εσωτερικό, απεικονίζει το επίπεδο πολιτισμού μιας μερίδας επισκεπτών.

ως πατέρα του Μαχάονα και του Ποδαλείριου, αρχηγών του εκστρατευτικού σώματος των Τρικκαίων στην Τροία. Το όνομα Τρίκκη ή Τρίκκα διατηρήθηκε και στην πρωτοβυζαντινή περίοδο. Η πόλη για πρώτη φορά αναφέρεται ως Τρίκαλα το **1082-1083**, όταν τα καταλαμβάνουν οι Νορμανδοί. Στα κατοπινά χρόνια τα Τρίκαλα λεηλατήθηκαν πολλές φορές από τις επιδρομές Γότθων, Σλάβων, Βουλγάρων, Νορμανδών και Καταλανών. Στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα, οι Σέρβοι ηγεμόνες που εξουσίαζαν την περιοχή, έκαναν τα Τρίκαλα για ένα διάστημα έδρα τους. Το **1395** τα Τρίκαλα περνούν στην κυριαρχία των Τούρκων, η οποία κράτησε σχεδόν **500** χρόνια, ως το **1881**.

Επιστρέφοντας στο κάστρο πρέπει να επισημάνουμε ότι καταλαμβάνει έκταση 10 περίπου στρεμμάτων. Ο περίβολος διατηρείται αέριος και έχει ακανόνιστο σχήμα, καθώς ακολουθεί το φυσικό ανάγλυφο του λόφου. Διατηρείται σε τρία επάλληλα, σχεδόν ισόπεδα διαζώματα. Ο περίβολος ενισχύεται

κατά διαστήματα από επτά πύργους που δένουν αρμονικά με το τείχος.

Από την πύλη με την τοιχοποιία περνάμε στον χώρο του **A' Διαζώματος**. Πολλά δέντρα, πλακόστρωτο και γρασίδι, τουριστικό περίπτερο πολλαπλών χρήσεων που λειτουργεί από την δεκαετία του 1970. Με μια δεύτερη πύλη μπαίνουμε στο **B' Διάζωμα**, στον κυρίως χώρο του κάστρου.

Ανηφορίζουμε το κεντρικό πλακόστρωτο δρομάκι, ανάμεσα σε χορταριασμένα πρηνή, περιποιημένους θάμνους και δέντρα. Πιο πάνω ορθώνεται ο πανύψηλος πύργος με το μεγάλο ρολόι, ορατό από κάθε σχεδόν σημείο της πόλης των Τρικάλων. Χτίστηκε στα μέσα του 17^{ου} αιώνα από τους Οθωμανούς, ενώ η πελώρια καμπάνια με βάρος 650 περίπου κιλών, κατασκευάστηκε από τον **Γιουσούφ Σενάϊ** το **1648**. Ο πύργος του ρολογιού γκρεμίστηκε και στην θέση του ανεγέρθηκε το 1936 νέος, ύψους **33** μέτρων, τμήματα του οποίου καταστράφηκαν κατά τους βομβαρδισμούς του 1941.

Θέα από τον πύργο του ρολογιού. Σε πρώτο πλάνο η συνοικία του Βαρουσιού.

Εσωτερική ξύλινη σκάλα μας οδηγεί στους διαδοχικούς ορόφους του πύργου. Οι τοίχοι είναι διακοσμημένοι με εξαιρετικό φωτογραφικό υλικό, παλιό κυρίως, από την πόλη και τα σημαντικότερα μνημεία των Τρικάλων. Δυστυχώς, οι κατά καιρούς ανεγκέφαλοι επισκέπτες – νεαρής συνήθως ηλικίας – έχουν φροντίσει ν' αποτυπώσουν ανεξίτηλα την ταυτότητα και το επίπεδο του πολιτισμού τους πάνω στο αρχαιακό υλικό της πόλης των Τρικάλων. Το κλιμακοστάσιο τερματίζει ακριβώς κάτω από τα τέσσερα μεγάλα ρολόγια, ένα σε κάθε σημείο του ορίζοντα. Η θέα περιμετρικά είναι κορυφαία, τα δύο εγκατεστημένα όμως τηλεσκόπια δεν λειτουργούν. Θα ήταν παράλογο αν λειτουργούσαν.

Μετά το ρολόι ο πλακόστρωτος διάδρομος συνεχίζει στο υπαίθριο θεατράκι, χωρητικότητας 900 θεατών. Εδώ κάθε χρόνο δίνονται ποικίλες παραστάσεις και συναυλίες, ενώ τον Σεπτέμβριο πραγματοποιείται διαγωνισμός τραγουδιού με την επωνυμία «**Τοιτσάνεια**».

Πάνω από το θεατράκι, και σε συνολική έκταση **1.198** τετ. μέτρων, εκτείνεται το **Γ'**

Διάζωμα του κάστρου, που καταλαμβάνει το ΒΑ ανώτατο άκρο της οχύρωσης. Ο περίβολός του ενισχύεται από τέσσερις πύργους.

Στην δυτική πλευρά του Γ' Διαζώματος έχει βρεθεί η πυριτιδαποθήκη, μια μονόχωρη καμαροσκέπαστη αίθουσα με διαστάσεις 8X11 μέτρα. Το κάτω τμήμα της τοικοποιίας της αποτελείται από αρχαίο υλικό, ενώ τα υπόλοιπα από αργολιθοδομή με ενδιάμεσους πλήθους.

Στο εσωτερικό του Γ' Διαζώματος είναι σε εξέλιξη περιορισμένης έκτασης ανασκαφική έρευνα, που μεταξύ άλλων αποκάλυψε άφθονη κεραμική από εφυσωμένα και αβαφή όστρακα αγγείων καθημερινής χρήσης. Η πλέον πιθανή χρονολόγηση ανάγεται στον 16^ο -17^ο αι. πράγμα που αποδεικνύει, ότι τα Τρίκαλα υπήρξαν κατά την μεταβυζαντινή περίοδο «κέντρο παραγωγής εφυσωμένης κεραμικής». Συνοψίζοντας τις διαδοχικές οικοδομικές φάσεις της οχύρωσης διακρίνουμε την πρώτη στην εποχή του Ιουστινιανού, το 540 μ.χ., την επόμενη στα υστεροβυζαντινά χρόνια, με χαρακτηριστικό της την

Κατηφορίζοντας το πλακόστρωτο δρομάκι από το κάστρο προς το Βαρούσι.

πυκνή χρήση πληθίων στους οριζόντιους και κάθετους αρμούς και την τρίτη στην Οθωμανική περίοδο με εκτεταμένες επισκευές.

Ολοκληρώνουμε την συνοπτική παρουσίαση του κάστρου με την υπόμνηση, ότι οι εργασίες συντήρησης - αποκατάστασης αποσκοπούν στη διατήρηση της υπόστασης του αρχαιολογικού χώρου, ως φορέα πνευματικών αξιών και μνημάτων. Άλλωστε το μνημείο θεωρείται μεγάλης ιστορικής αξίας, δεδομένου ότι είναι το μοναδικό σωζόμενο κάστρο αυτής της περιόδου στην Δυτική Θεσσαλία.

Επιπρόσθετα, η πόλη των Τρικάλων βρίσκεται στον άξονα προς το παγκοσμίως διάσημο μοναστηριακό συγκρότημα των Μετεώρων. Είναι λοιπόν πολύ σημαντική η πρόταση της 19^{ης} ΕΒΑ για την «**Αποκατάσταση Γ' Διαζώματος Βυζαντινού κάστρου Τρικάλων**», ώστε το κάστρο να καταστεί ενιαίος επισκέψιμος χώρος. Σημαντική επίσης είναι και η αποκατάσταση του περιδρόμου, που θα δώσει την δυνατότητα στον επισκέπτη να περιδιαβαίνει το κάστρο με οπτική εικόνα παρόμοια με εκείνη που είχαν και οι φρουροί του. Είναι

μια εικόνα που αγγίζει προς τα βόρεια τους όγκους των Μετεώρων, προς τα δυτικά την περιοχή της Πύλης και τέλος προς τ' ανατολικά και τα νότια την απεραντοσύνη του θεσσαλικού κάμπου. Η αίθουσα της πυριτιδαποθήκης, επίσης, με αποκατάσταση και κατάλληλο φωτισμό, μπορεί να καταστεί λειτουργική για ήπιες χρήσεις, όπως για παιδικούς διαγωνισμούς ζωγραφικής ή εκθέσεις φωτογραφίας και έργων τέχνης.

Ο ΖΩΟΛΟΓΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ ΣΤΟΝ ΛΟΦΟ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ

Ο επόμενος λόφος, μετά το κάστρο, που δεσπόζει της πόλης των Τρικάλων είναι ο λόφος του Προφήτη Ηλία, με το ομώνυμο εκκλησάκι. Φτάνουμε εκεί, είτε με το αυτοκίνητο είτε με ευχάριστο περίπατο μερικών λεπτών στην οδό Προφήτη Ηλία, βόρεια του κάστρου. Με συνολική επιφάνεια **240** στρεμμάτων ο Λόφος του Προφήτη Ηλία είναι

Δημοτικός Ζωολογικός Κήπος Τρικάλων. Οι εικόνες μιλάνε μόνες τους.

χαρακτηρισμένος ως «**Αισθητικό Δάσος**» που έχει παραχωρηθεί για χρήση στον Δήμο Τρικκαίων από την Δασική Υπηρεσία Τρικάλων. Ο λόφος είναι κατάφυτος κυρίως από τραχεία πεύκη και κυπαρίσσια που φυτεύτηκαν στη δεκαετία του 1940. Νωρίτερα ο λόφος ήταν γυμνός με νταμάρι πέτρας.

Είναι πολύ ευχάριστος ο περίπατος στους δασικούς δρόμους και στα μονοπάτια του λόφου, κάθε εποχή του χρόνου. Ακόμη πιο ευχάριστη, ιδιαίτερα για τα μικρά παιδιά, είναι η επίσκεψη στον **Δημοτικό Ζωολογικό Κήπο**, που λειτουργεί σε μια έκταση 25 περίπου στρεμμάτων από το 1982. Στην επίσκεψή μας έχουμε την τύχη να μας συνοδεύει και να μας ξεναγεί η Δασολόγος **Κατερίνα Παπαδούλη**, υπεύθυνη λειτουργίας του Κήπου. Η πρώτη μας στάση είναι στα σπιτάκια των πανέμορφων φτερωτών κατοίκων, των παπαγάλων. Ανήκουν στα είδη **Κακατούα** ο λευκός, **Άρα** ο πολύχρωμος, και **Κοκατίλ** οι γκριζωποί με το κίτρινο κεφάλι. Πολύ φιλικοί και εξημερωμένοι οι παπαγάλοι, παίρνουν απίθανες πόζες και φλυαρούν με διάφορες λεξούλες, μη αποφεύγοντας -πού και πού- και

κάποιες «κακές».

Σειρά έχουν οι πάπιες, οι χήνες και τα παγώνια. Στη συνέχεια περνάμε μπροστά από τα χαριτωμένα Πόνυ. Είναι ένα ζευγάρι Σέτλαντ και ένα πόνυ Σκυριανό. Εδώ κοντά είναι οι **Στρουθοκάμπλοι**, μία Αφρικής και μία Αυστραλίας, του είδους **Έμου**. Να και δύο υπέροχα **Καγκουρό**. Είναι μια μητέρα με το μικρό της, που γεννήθηκε εδώ. Υπάρχουν και τέσσερα **Λάμα**, ανάμεσά τους ένα μικρό, που επίσης γεννήθηκε εδώ. Απέναντι, βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα μεγάλο περιφραγμένο χώρο, υπαίθριο αλλά και με στεγασμένες εγκαταστάσεις, δεν βλέπουμε όμως κανένα ζώο.

-Ποιος ευτυχής κάτοικος απολαμβάνει όλη αυτή την απλοχωριά; ρωτάμε την Κατερίνα

Είναι πράγματι μεγάλος ο χώρος, περίπου τέσσερα στρέμματα. Οι προνομιούχοι κάτοικοί του είναι οι αδιαφιλονίκητες βεντέτες του Ζωολογικού Κήπου. Ένα ζευγάρι **Τίγρων**, η **Αθηνά** και ο **Φοίβος**. Κάποια στιγμή εμφανίζονται τα δύο ζώα, τα επιβλητικότερα αιλουροειδή του ζωικού βασιλείου. Πελώρια, απίστευτα όμορφα ζώα, με κινήσεις νωχελικές,

αρχοντικές. Έξω από την βαριά σιδερένια περίφραξη πλησιάζουμε τις τίγρεις σε απόσταση αναπνοής, παρατηρούμε ανέλπιστα και με όλη μας την ψυχία, λεπτομέρειες του προσώπου, της έκφρασης των ματιών, των ζωρών χρωματισμών του δέρματος και ακόμη την στιβαρή και μυώδη σωματική κατασκευή. Εντύπωση μας κάνουν οι πολύ αργές κινήσεις και ο βαθμός εξοικείωσης, που μοιάζει να' ναι στα όρια της φιλικότητας.

-Ναι, είναι ήρεμα ζώα, λέει η Κατερίνα.

Με τις τίγρεις, ωστόσο, ποτέ κανείς δεν μπορεί να είναι σίγουρος και ούτε πρέπει να είναι αφηρημένος. Όσον αφορά την νωχέλεια των κινήσεων, αυτή οφείλεται στα μακροχρόνια κινητικά και άλλα προβλήματα που παρουσιάζουν αυτά τα ζώα. Μας τα έφεραν εδώ το 2002, κατασχεμένα από Ιταλικό τσίρκο, που δεν είχε παραστατικά νόμιμη κατοχή. Τότε, οι κτηνίατροι δεν τους έδιναν παραπάνω από 2 χρόνια ζωής. Ωστόσο, με μεγάλες προσπάθειες και φροντίδα από όλους, πήραν το επάνω τους, και όχι μόνον ζουν αλλά και εμφανίζουν καλές αναλύσεις στις περιοδικές τους εξετάσεις.

Αφιερώνουμε πολύ χρόνο στις τίγρεις, θαυμάζουμε το μέγεθος του σώματος και τα έντονα χαρακτηριστικά. Μια τέτοια δυνατότητα δεν την έχει συχνά κανείς.

Ολοκληρώνοντας για το Δημοτικό Ζωολογικό Κήπο Τρικάλων σημειώνουμε, ότι είναι ανοιχτός καθημερινά από το πρωί ως τη δύση του πλίου, με είσοδο δωρεάν. Στο χώρο υπάρχουν επίσης εγκαταστάσεις κατάλληλες για λειτουργία Περιβαλλοντικού Κέντρου που δυστυχώς, εξαιτίας έλλειψης κονδυλίων, μένει ανενεργό. Πιστεύουμε, πως μια συμφωνία μεταξύ της Δασικής Υπηρεσίας και των Δημοτικών Αρχών, για ένα συμβολικό εισιτήριο εισόδου, θα μπορούσε να βοηθήσει σημαντικά.

ΤΡΙΚΑΛΑ: ΠΟΛΗ ΠΕΡΑ ΓΙΑ ΠΕΡΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ

Μετά τις πολύωρες περιπλανήσεις στις βόρειες εσχατιές της πόλης επιστρέφουμε στο κέντρο. Σε όποιο δρόμο βαδίζουμε, ακόμα και στον πιο κεντρικό, δεν αισθανόμαστε την ενόχληση της κίνησης, του θορύβου, του συνωστισμού. Οι περισσότεροι άνθρωποι, κάθε ηλικίας, κυκλοφορούν με ποδήλατα ή

με τα πόδια. Μα και η κίνηση των αυτοκινήτων είναι διακριτική και –κυρίως– φιλική προς τους πεζούς. Αυτό που συμβαίνει στα Τρίκαλα είναι παράδοξο, σχεδόν άγνωστο στην υπόλοιπη Ελλάδα. Γιατί, και μόνο με την εκδήλωση της πρόθεσής μας να διασχίσουμε έναν δρόμο, τα αυτοκίνητα που κινούνται σ' αυτόν, σταματούν, δίνοντας προτεραιότητα σε μας τους πεζούς. Στη συνολική ηρεμία των Τρικάλων συμβάλλουν επίσης και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως οι μικρές και μεγάλες πλατείες με τα παγκάκια και τα πάρκα, τα φαρδιά πεζοδρόμια κι οι πεζόδρομοι. Καταλυτική είναι η παρουσία του Ληθαίου, που χωρίζει στα δύο την πόλη με βελούδινη ροή, δεντροστοιχίες και περιποιημένες όχθες και πάμπολλες γέφυρες οχημάτων και πεζών.

Πολύ σημαντική, τέλος, είναι η συνύπαρξη σχεδόν όλων των αξιοθέατων της πόλης σε μια νοτιή ακτίνα μερικών εκατοντάδων μέτρων από το κέντρο.

Άς αρχίσουμε λοιπόν μια περιπλάνηση στην πόλη των Τρικάλων, με αφετηρία το κατάλυμα μας, το ιστορικό Ξενοδοχείο «Πανελλήνιον». Το θαυμάσιο νεοκλασικό κτίριο διατηρεί αναλλοίωτη όλη την αρχοντιά του παρελθόντος. Βρίσκεται στην πλατεία **Ρήγα Φεραίου**, στο κεντρικότερο σημείο της πόλης, 100 μέτρα απέναντι από την περίφημη κεντρική σιδερένια γέφυρα του Ληθαίου. Ως ξενοδοχείο λειτουργήσε από το **1914**, μέχρι το **1998** χωρίς διακοπή. Έκτοτε, μετά από εκτεταμένες εργασίες ανακαίνισης και ανάπλασης, την λειτουργία έχει αναλάβει η οικογένεια **Ευάγγελου Γεωργίου**.

Ξεκινάμε την περιήγησή μας από την οδό **Απόλλωνος**, κάτω από το μπαλκόνι του ξενοδοχείου, με κατεύθυνση ΝΑ. Πολύ γρήγορα συναντάμε την κάθετη οδό Γαριβάλδη, στην Α.ΒΑ γωνία της οποίας βρίσκεται το ξενοδοχείο «**ΛΗΘΑΙΟΝ**», μπροστά στη γέφυρα του Ληθαίου.

Στην Απόλλωνος πάντα, βρίσκουμε μετά από λίγο το μεγαλόπρεπο **Μητροπολιτικό μέγαρο**. Είναι μια γραφική και ήσυχη γειτονιά στο κέντρο των Τρικάλων, με μονοκατοικίες και αυλές. Εδώ κι ένα παρκάκι με πανύψηλες ακακίες και το ταβερνάκι «Ομορφη Θέα», με κουζίνα σπιτική. Αμέσως βγαίνουμε στην κεντρική οδό της **Ελευθερίου Βενιζέλου**, 50 μέτρα πριν από τις πάλαι ποτέ

Η σημερινή εικόνα τμήματος των παλιών φυλακών και επιφανειακών υπολειμμάτων των οθωμανικών λουτρών.

εγκαταστάσεις των Φυλακών, που λειτούργησαν μέχρι το 2006

Περιδιαβαίνουμε τις εγκαταλειμμένες εγκαταστάσεις μ' ένα εκνευριστικό ψιλοβροχο, ανάμεσα στις λάσπες του αύλειου χώρου των φυλακών. Ο αντιδήμαρχος του Δήμου Τρικκαίων, **Θοδωρής Σπανός**, μας παρακινεί να τον ακολουθήσουμε ως το τέλος της λασπωμένης αυλής. Κι ενώ αναρωτιόμαστε για την σκοπιμότητα του μίζερου αυτού οδοιπορικού, αποκαλύπτεται ξαφνικά, κάτω από τον χώρο των κελιών, ένα μεγάλων διαστάσεων λίθινο κτίσμα, με τοιχοποιία παλιά, ιδιαίτερα στιβαρή.

-Βρίσκεστε μπροστά στο παλιό Οθωμανικό χαμάμ, μας δηλώνει ο αντιδήμαρχος. Μόλις αποκατασταθεί και αξιοποιηθεί, θ' αποτελέσει για την πόλη των Τρικάλων και την ευρύτερη περιοχή, ένα έργο μεγάλης αξίας, ιστορικής και πολιτιστικής.

Κι ενώ η Άννα αρχίζει να φωτογραφίζει τις αίθουσες με τις αψίδες, τις κολόνες και τις ισχυρές τους τοιχοποιίες, εμφανίζεται ένα κλιμάκιο της 19^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων με τον Αρχαιολόγο **Σπύρο**

Κουγιουμτζόγλου. Είμαστε τυχεροί, γιατί μαζί του έχουμε την εμπειρία μιας ξενάγησης, συναρπαστικής και αυθεντικής. Επιπλέον, η Προϊσταμένη της 19^{ης} ΕΒΑ, Αρχαιολόγος **Κρουστάλλω Μαντζανά**, είχε την ευγενή καλοσύνη να θέσει στη διάθεσή μας την «**Εισηγητική Έκθεση**» για τον χαρακτηρισμό, ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου, των λουτρών **Osman Sah**. Πολύ συνοπτικά η έκθεση αναφέρει, ότι ήδη από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα ο οθωμανός γεωγράφος **Kiatip Celebi** επισημαίνει στα Τρίκαλα τρία λουτρά, ανάμεσα στα οποία και το λουτρό του Osman Sah που χαρακτηρίζει ως διπλό. Τούτο τοποθετείται στη θέση του πρώην κτιρίου των φυλακών, 300 μ. βόρεια του τεμένους του Osman Sah, του περίφημου «Κουρσούμ Τζαμί»

Το διόροφο κτίριο των παλαιών Φυλακών – που ανάγεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα – έδραζεται σε παλαιότερο λιθόκτιστο κτίσμα, που ταυτίζεται με την εγκατάσταση των λουτρών. Οι διαστάσεις του κτίσματος είναι **34X26,50μ.** με πάχος τοίχων **1,35μ.** (!). Για την κατασκευή του χρησιμοποιήθηκαν λίθοι αργοί (όχι λαξευτοί) και πλίνθοι, με υδραυλικό

Το περίφημο «Κουρσούμ Τζαμί», έργο του φημισμένου αρχιτέκτονα Μείμάρ Σινάϊ Πασά (1557).

συνδεδειγμένο κονιάμα (κουρασάνι). Σύμφωνα με τα μέχρι στιγμής δεδομένα της έρευνας το λουτρό περιλαμβάνει τέσσερες αίθουσες, ανά δύο, ανατολικά και δυτικά του διαδρόμου. Στη βόρεια και νότια πλευρά αυτού του διαδρόμου ανοίγεται από μια τοξωτή είσοδος. Στην βόρεια είσοδο διατηρείται ισλαμικό οξυκόρυφο τόξο. Ο τρόπος δόμησης του κτίσματος γίνεται είτε με παράλληλες σειρές πλίνθων ή με αργούς λίθους και συνδεδειγμένο κονιάμα.

Το σημερινό δάπεδο του λουτρικού κτίσματος είναι μωσαϊκό, ενώ το παλιό ήταν από αργούς λίθους. Σε βάθος 0,95μ. από τη στάθμη του σημερινού δαπέδου αποκαλύφθηκαν ίχνη υδραυλικού κονιάματος, που μας οδηγούν πιθανότατα στο δάπεδο των λουτρών. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη τους τύπους των οθωμανικών λουτρών οδηγούμαστε στο συμπέρασμα, ότι πρόκειται για ένα σημαντικό συγκρότημα λουτρών της οθωμανικής περιόδου. Επιπλέον, η μεγάλη κάτοψη του κτίσματος και η ύπαρξη δύο εισόδων, μας οδηγούν στο συμπέρασμα περί διπλής χρήσης των λουτρών (λουτρά ανδρών και γυναικών). Εξ άλλου, το σύστημα τοικοποιίας και τα επί

μέρους αρχιτεκτονικά στοιχεία, καθώς και η γειννίαση με το Κουρσούμ Τζαμί, τοποθετούν το συγκρότημα πιθανότατα στην ίδια χρονική περίοδο με αυτό (μέσα του 16^{ου} αιώνα).

Καταλήγοντας η έκθεση εισηγείται τον χαρακτηρισμό του συγκροτήματος ως «**ιστορικού διατηρητέου μνημείου**», δεδομένου ότι πρόκειται για ένα από τα ελάχιστα εναπομείναντα κτίσματα αυτής της περιόδου στα Τρίκαλα, η διατήρηση και αποκατάσταση του οποίου, σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες κτιριακές εγκαταστάσεις των φυλακών, θα συμβάλει στην ανάδειξη της ιστορικής εξέλιξης αυτών.

Φτάνουμε στο αντικρινό «**Κουρσούμ Τζαμί**». Είναι το μοναδικό από τα οχτώ τζαμιά που υπήρχαν στην πόλη κατά τον Τούρκο περιηγητή **Εβλιγιά Τσελεμπί**. Χτίστηκε γύρω στο **1557** κατ' εντολή του **Οσμάν Σάχ Μπέη**, από τον φημισμένο αρχιτέκτονα **Μείμάρ Σινάν Πασά** (7).

Το όνομα του τζαμιού οφείλεται στη στέγη σκεπασμένη από μολύβι, που σωζόταν μέχρι το **1890**. Ο ημισφαιρικός θόλος που στεγάζει την τετράγωνη αίθουσα, διαστάσεων 21,32 Χ

Το Δικαστικό Μέγαρο των Τρικάλων, το αρχικό πετρόχτιστο και το νεότερο γυάλινο.

21,38 μέτρα, έχει διάμετρο **18** μέτρων, πολύ μεγαλύτερη από τα υπόλοιπα τζαμιά της Ελλάδας σε Αθήνα, Ναύπλιο, Λάρισα, Ιωάννινα και αλλού. Το υπέρθυρο της μαρμαρινής εισόδου είναι από «**ατράγιο λίθο**», δηλ. από πέτρα που έβγαине από τα ορυχεία της αρχαίας πόλης "Άτραγα", απέναντι από την Πηνειάδα Τρικάλων. Από τον μιναρέ του τζαμιού λείπει η κωνική κορυφή. Μερικά μέτρα νοτιότερα του τζαμιού βρίσκεται ο οκταγωνικός, θολωτός και μολυβδοσκεπαστος –άλλοτε- «*Τουρμπές*», δηλαδή το μαυσωλείο του Οσμάν Σάχ, που έθανε το 1567 / 8.

Το άλλο μνημείο στο πάρκο, χριστιανικό αυτό, είναι ο ναός του **Αγ. Κωνσταντίνου**. Σύμφωνα με τον Αντιδήμαρχο Θοδωρή Σπανό, ο μεγάλος αυτός υπαίθριος χώρος θα έχει άμεση πρόσβαση με πεζοδρόμους και διαδρόμους ως τις όχθες του Ληθαίου.

Προβλέπεται μάλιστα, μαζί με τις κτιριακές εγκαταστάσεις των φυλακών και των λουτρών, να μετατραπεί σε έναν πολυχώρο που θα στεγάσει όλη την Τρικαλινή πολιτιστική κληρονομιά.

Συνεχίζουμε την περιήγησή μας προς τα βόρεια περνώντας πάνω από τον Ληθαίο με την γέφυρα

Γκίκα. Οδός Ελευθερίου Βενιζέλου, ναός Αγίου Βησσαρίωνα σφηνωμένος σε πολυκατοικίες, κάθετη κεντρική οδός Τσιτσάνη με κατεύθυνση δεξιά προς Λάρισα και αριστερά προς Μετέωρα και Γιάννενα. Στο τέρμα της Βενιζέλου δεσπόζει το εκπληκτικό πετρόχτιστο κτίριο του Δικαστικού Μεγάρου. Μπροστά του ο μπρούτζινος ανδριάντας του **Ελευθέριου Βενιζέλου**, κατασκευασμένος από τον Κρητικό γλύπτη **Σταύρο Βαλασάκη** το 2009, δωρεά του χειρούργου Τρικάλων **Ιωάννου Παντελιδάκη**. Στην μεγάλη πλατεία εντυπωσιακό είναι και το νέο Δικαστικό Μέγαρο, κατασκευασμένο από γυαλί.

Κάτω από τον χώρο της πλατείας λειτουργεί υπόγειο Δημοτικό Parking 130 θέσεων με χρέωση χαμηλή.

7. Ο Σινάν Πασάς γεννήθηκε το 1490/91 στους Αγίους Αναργύρους Καππαδοκίας από χριστιανούς γονείς. Σε ηλικία 14 ετών αρπάχτηκε από τους Τούρκους και εξισλαμίστηκε. Με την ιδιοφυΐα του έγινε ο επίσημος αρχιτέκτονας της σουλτανικής αυλής. Αποπεράτωσε 312 μεγάλα έργα και ανάμεσά τους 80 τζαμιά. Εργαζόταν ακόμη και μέχρι την ηλικία των 100 ετών.

Λαϊκή αγορά. Ευχάριστη νότα της καθημερινής τρικαλινής ζωής.

Πανέμορφη είναι η δενδροστοιχία με τα πλατάνια, που φιλοξενεί καθημερινά μια μεγάλη λαϊκή αγορά, με ελκυστική ποικιλία από φρούτα και ζαρζαβατία. Κάθε Δευτέρα, βέβαια, το «Παζάρι των Τρικάλων» είναι πολύ πιο διάσημο και βέβαια μεγαλύτερο από την καθημερινή λαϊκή αγορά.

Για λίγο πρέπει να αναφερθούμε στην παλιά λαϊκή αγορά, τα «**χασάπικα**», που υπήρχαν άλλοτε εδώ. Ήταν μια από τις πιο όμορφες λαϊκές αγορές στην Ελλάδα, που ανεγέρθηκε από τον τότε Δήμαρχο **Γ. Κανούτα**, το **1890** (8). Το κτίσμα καταλάμβανε ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο, είχε τέσσερις θολωτές εισόδους και ιδιαίτερη αρχιτεκτονική γραμμή σε νεοκλασικό στυλ. Η μελέτη έγινε από τον αρχιτέκτονα του Δήμου Μένανδρο Ποτεσσάριο και υλικό κατασκευής ήταν η πέτρα. Ήταν αληθινό κόσμημα για την πόλη και περιείχε 68 μαγαζιά, κρεοπωλεία, παστατζιδικά, καφενεία και τόσα άλλα, που έσφυζαν τις περισσότερες ώρες της ημέρας από ζωή. Δυστυχώς το **1969**, αντί η αγορά να ανακαινιστεί, γκρεμίστηκε και στη θέση της χτίσθηκε

το σημερινό τσιμεντένιο κτίσμα με τη γνωστή μίζερη νεοελληνική αρχιτεκτονική.

Βγαίνουμε στην οδό **Κονδύλη**, διπλής κυκλοφορίας με θόρυβο κι αυτοκίνητα. Την διασχίζουμε και μπαίνουμε στα στενά. Εδώ είναι τα πασίγνωστα «**Μανάβικα**», με πάμπολλα ταβερνάκια, εστιατόρια, καφέ και ουζερί, που ανακαλούν στη μνήμη μας τα αντίστοιχα «**Λαδάδικα**»

Αρχίζουμε τις περιπλανήσεις, χωρίς πρόγραμμα, αργά κι απολαυστικά, καταγράφοντας ονόματα δρόμων, αρχιτεκτονικές και τοιχοποιίες με τουβλάκια, ονόματα μαγαζιών όμορφα, γλαφυρά, ευρηματικά.

Να το Μεζεδοπωλείο «**Παλιά Ιστορία**», η ψπσταριά ο «**Μερακλής**» η Ταβέρνα «**Θεά Άρτεμις**», κι απέναντί της η ταβέρνα. «**Το Βαρούσι**». Οι ταβέρνες και τα μεζεδοπωλεία ακολουθούν απανωτά: «**Διαχρονικό**», «**Ιανθος**», «**Κατώγι**», «**Μεζεδοκαμώματα**». Να και το ιταλικό εστιατόριο «**DA VINCI**» και

8. Νεκτάριος Κατσόγιαννος, "ΤΑ ΤΡΙΚΑΛΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΟΥΣ", σελ. 143. κ.επ.

απέναντί του ο ζωγραφιστός εξωτερικός τοίχος της διάσημης οικοδομής.

Ανακαλύπτουμε ακόμη το οινομαγειρείο «Το **Λαδοφάναρο**» και το καφέ «**Νάρκισσος**», έναν χώρο εκπληκτικό, "για καφεδάκι και όχι μόνο". Εδώ, μετά το κρασάκι, βρίσκουμε μια όμορφη γωνιά και χαλαρώνουμε με υπέροχη μουσική.

Στην 25^η Μαρτίου, στην ποτοποιία «**Τσαγκούλη**», γνωρίζουμε τους συμπαθέστατους **Γιώργο και Γιάννη Τσαγκούλη**, τους τελευταίους απόγονους της παλιάς οικογένειας ποτοποιών, που από το **1888** έγινε πασίγνωστη για το ούζο, τα κονιάκ και το λικέρ.

Δεν αρνούμαστε ένα κονιάκ τριών αστέρων, που φέρνει στη μνήμη γεύσεις παλιές.

Βγαίνουμε απ' τα στενά, ξαναβρίσκουμε την κίνηση του κέντρου, την απλοχωριά της μεγάλης πλατείας «**Ηρώων Πολυτεχνείου**». Εδώ, ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, υπήρχε μεγάλο τζαμί που κατεδαφίστηκε. Πλατάνια στην πλατεία, ήρεμοι άνθρωποι στα παγκάκια, ανδριάντας του **Στρατηγού Σαράφη** πολλές προτομές ηρώων του 21. Η πλατεία σε συνδυασμό με τον διπλανό ήρεμο Ληθαίο,

συνιστούν έναν χώρο που παρεμβαίνει χαλαρωτικά στο κεντρικότερο σημείο της πόλης των Τρικάλων.

ΟΔΟΣ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ, ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ ΚΑΙ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ

Νωρίς το πρωί η **οδός Ασκληπιού** χασμουριέται και τανίζεται για ν' αποδιώξει από πάνω της τη νύστα. Δεν πρόλαβε, άλλωστε, πολύ να ξεκουραστεί. Οι τελευταίοι θαμώνες των αμέτρητων καφέ-μπαρ την εγκατέλειψαν αρκετές ώρες μετά τα μεσάνυχτα.

Είναι συνηθισμένη στα ξενύχτια η Ασκληπιού, κρατάει τα σκήπτρα αυτής της διασκέδασης στην πόλη. Μάλιστα, ως την Γαριβάλδη είναι πεζόδρομος, με τις καφετερίες να διαδέχονται η μια την άλλη, σχεδόν χωρίς παρεμβολές άλλων μαγαζιών. Ήταν όμως πάντοτε έτσι; Σίγουρα όχι, όταν την πρωτογνώρισα στη δεκαετία του '60, φιλοξενούμενος του ξαδέρφου μου, του φιλόλογου καθηγητή

Ουζερί, ταβερνεία και τραπεζάκια έξω. Τα πασίγνωστα «Μανάβικα» στα Τρίκαλα.

Όρες χαμηλής κίνησης στον πεζόδρομο της οδού Ασκληπιού.

Γιάννη Στάμου. Αμυδρά μόνον θυμάμαι ελάχιστη κίνηση, ελάχιστα αυτοκίνητα, καθόλου καφετερίες και χαμηλές οικοδομές.

Πόσο διαφορετικός όμως, ήταν ο σημερινός κεντρικός δρόμος σε παλιότερες εποχές; Το ανακαλύπτουμε μέσα από τις γλαφυρές περιγραφές του **Νεκτάριου Κατσόγιαννου**, στην θαυμάσια μονογραφία του για την Οδό Ασκληπιού. Μαθαίνουμε λοιπόν ότι, μέχρι το **1907** η Ασκληπιού ονομαζόταν **Οδός Σιδηροδρόμου**, από την ύπαρξη στο τέρμα του Σιδηροδρομικού Σταθμού. Στην αρχή ήταν ένας χωματόδρομος, που τον χειμώνα γίνονταν αδιάβατος απ' τις λάσπες, ενώ το καλοκαίρι γέμιζε με σκόνη. Οι πάσσαλοι, μάλιστα, από τους μαντρότοιχους και τις περιφράξεις των οικοπέδων χρησιμοποιούνταν από τους χωρικούς για δέσιμο των ζώων. Μέχρι τις δεκαετίες του 1950-60 τίποτε δεν είχε αλλάξει από το προπολεμικό πρόσωπο του δρόμου, με μόνη εξαίρεση την μικρή αύξηση των τροχοφόρων. Το μετέπειτα όμως ήλθε ορμητικό, αλαζονικό, χωρίς αρχές και σεβασμό. Ο δρόμος μετατράπηκε σε τσιμεντένιο φαράγγι, με το χειρότερο αισθητικό πρόσωπο. Υπήρξε

παντελής αδιαφορία για το ωραίο. Έτσι έγινε ο δρόμος με τις αντιφάσεις, όπου συνυπάρχουν η διασκέδαση με τον μόχθο και η επαγγελματική δραστηριότητα με την κατοικία. Ακαλαίσθητες πολυκατοικίες κάλυψαν το μεγαλύτερο μέρος του δρόμου, από το τέλος της δεκαετίας του 1960, ειδικά εκείνες στην εικοσαετία 1960-1980. Είναι η εποχή που αρχίζουν να τρίζουν τα θεμέλια των παλιών αρχοντικών και ειδικά της Ασκληπιού. Πρώτο θύμα, από τα πιο παλιά του δρόμου αλλά και της πόλης ήταν του Πήχτου, όπου σήμερα είναι το ξενοδοχείο του **«Ντίνα»**

Η άμεση πρόσβαση στο κέντρο της πόλης κατέστησε την Ασκληπιού, από την αρχή της διάνοιξής της στη δεκαετία του **1880**, την πιο σημαντική αρτηρία, ειδικά μετά την διέλευση του τραίνου από το τέρμα της στα **1886**. Στις εποχές εκείνες, τα καλοκαιρινά κυριακάτικα πρωινά, η Ασκληπιού γέμιζε με όμορφες κυράδες, που όδευαν οικογενειακά προς τις εξοχές των **Σαραγίων**. Ο περίπατος αυτός, με το πέρασμα του χρόνου έγινε συνήθεια, για να μετατραπεί μεταπολεμικά σε έθιμο, ένα γραφικό **«νυφοδιάλεγμα»** μέχρι τα τελευταία

*Η πρόσφατη σφοδρή χιονόπτωση του Φλεβάρη έχει χαρίσει στα Τρίκαλα εικόνες ονειρικές
(φωτ. **Σωτήρης Γοργογιάννης**)
Το κτίριο του Σιδηροδρομικού Σταθμού στο τέρμα της Ασκληπιού.*

Το μνημείο των πέντε αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης, στην πλατεία Ρήγα Φεραίου

χρόνια. Χρόνο με το χρόνο η Ασκληπιού αρχίζει να αποκτά, σε όλο της το μήκος, μονώροφα και διώροφα σπίτια, καθώς και πολλά αρχοντικά. Η μεγάλη, ωστόσο, ανοικοδόμηση αρχίζει να παρατηρείται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η ανέγερση δε του ξενοδοχείου «**Αχιλλείου**», το **1962**, θα αποτελέσει κατά κάποιο τρόπο, το έναυσμα της μεταπολεμικής οικοδομικής δραστηριότητας της πόλης. Τότε η Ασκληπιού είχε άλλο χρώμα, ειδικά τις Κυριακές, στη διάρκεια της βραδινής βόλτας. Οι άντρες φορούσαν τα καφέ ή μπλε κουστούμια τους, οι γυναίκες τις κλαρωτές και πολύχρωμες φούστες τους. Εκεί, ανάμεσα στο συντηρητικό πλήθος, προς το τέλος της δεκαετίας του 1960, θα κάνουν την εμφάνισή τους, βολτάρουσες, και οι πρώτες «**μινιφορούσες**», προς τέρψιν, βέβαια, των ανδρικών οφθαλμών.

Στα τελευταία χρόνια, με την πεζοδρομηση ως το Δημαρχείο, οι ιδιοκτήτες των καταστημάτων τοποθετούν στη σκιά των λίγων δέντρων μικρές ομπρέλλες, που αργότερα γίνονται μεγαλύτερες. Οι θαμώνες

στριμώνχονται κάτω από τις σκιές τους, η εικόνα θυμίζει «τσαντιρομαχαλά», δεν είναι ευχάριστη. Τη λύση θα δώσει μια πρόταση των καταστηματαρχών, που υιοθέτησε το Δημοτικό Συμβούλιο το 2001. Με την απόφαση αυτή τοποθετήθηκαν ξύλινα δάπεδα και σόμπες υγραερίου κάτω από τις πέργκολες, που εξελίχθηκαν σ' ένα δεύτερο κατάστημα, η εκμετάλλευση του οποίου δεν διακόπτεται, ακόμα και τις πιο κρύες μέρες του χειμώνα.

Εκεί όπου η Ασκληπιού συναντάει την Γαριβάλδη, βρίσκεται το Δημαρχείο της πόλης. Μας υποδέχεται ο Δήμαρχος Τρικαίων **Χρήστος Λάππας**, και μας ξεναγεί στις τοιογραφίες του μεγάλου τρικαλινού ζωγράφου και γλύπτη **Μενέλαου Καταφυγιώτη**. Δύο τοιογραφίες κοσμούν το γραφείο του Δημάρχου, ενώ μία πολύ μεγάλων διαστάσεων (9 X 1.5μ.) καλύπτει σ' όλο του το μήκος τον τοίχο της όμορφης αίθουσας του Δημοτικού Συμβουλίου. Το έργο είναι μια εξαιρετική σύνθεση από την αγροτική ζωή, ο τίτλος του είναι «**ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΑΓΕΡΑ ΞΥΠΝΗΜΑ**» και είναι φιλοτεκνημένο το 1985.

«ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΑΓΕΡΑ ΞΥΠΝΗΜΑ», ο εκπληκτικός πίνακας του Μενέλαου Καταφυγιώτη.

Ο **Ίων Βορρές** λέει για τον Καταφυγιώτη, ότι «τον διακρίνει ένας προσωπικός και αυθόρμητος οραματισμός που εκφράζεται με ένα φίνο αλλά όχι εξεζητημένο ρεαλισμό...».

Κατά τον καθηγητή **Χρύσανθο Χρήστου** «η ζωγραφική του επιφάνεια συλλαμβάνεται στις περισσότερες περιπτώσεις σαν μια συνομιλία των μορφών μεταξύ τους και σαν μια συνάντηση με το χώρο, όπου πάντα επιβάλλεται μια ρωμαλέα εκφραστική γλώσσα με κάθε είδους προεκτάσεις».

Επίσης, ο κριτικός τέχνης **Βάσος Κουβτουρίδης** αναφέρει ότι «ο εξπρεσιονισμός τού χάρισε την διαμόρφωση της χρωματολογίας του, ο κυβισμός την γεωμετρικότητα στην ανάλυση των αντικειμένων και των μορφών και ο ιμπρεσιονισμός την μαγεία του φωτεινού ζωγραφικού χώρου».

Στα τελειώματα της Ασκληπιού ο δρόμος αναπνέει, τα κτίρια γίνονται χαμηλότερα. Εδώ υπάρχουν και κάποια μικρομάγαζα, που ειδικεύονται στο κοκορέτσι, στο αρνάκι και στο κεμπάπ. Τα κρέατα που ψήνονται στις σουβλές και, ακόμη περισσότερο, οι τσίχνες που αναδίδουν, μας επιβάλλουν μια μικρή στάση.

Δεν το μετανιώνουμε. Παραγγέλνουμε ένα κοκορετσάκι. Μας το σερβίρουν σε λαδόκολλα και είναι εκπληκτικό.

Μετά από λίγο η Ασκληπιού φτάνει στο τέλος της. Εδώ, σε απόσταση ενός χιλιομέτρου από το κέντρο της πόλης, μας υποδέχεται το παραδοσιακό κτίριο του Σιδηροδρομικού Σταθμού, έρημο, χωρίς κόσμο. Δεν γλύτωσαν ούτε τα δρομολόγια των τραινών από την κρίση.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μαρούλα Κλιάφα, «**ΣΤΟ ΒΑΡΟΥΣΙ**», εκδ. «Γνώση», ΑΘΗΝΑ 1988
- Μαρούλα Κλιάφα, «**Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΤΡΙΚΑΛΑ 1881-1960**», εκδ. DeGiorgio, Τρίκαλα-Αθήνα 2010.
- Σωτήριος Γοργοέτας, «**Τα Πέτρινα Γεφύρια του Ν. Τρικάλων**», εκδ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΗΜΟΥ ΑΙΘΗΚΩΝ, ΤΡΙΚΑΛΑ 2004.
- Νεκτάριος Κατσόγιαννος, «**ΤΑ ΣΙΔΕΡΕΝΙΑ ΓΕΦΥΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ**»,

*Πανοραμική εικόνα της πόλης των Τρικάλων και των γύρω βουνών
από τον λόφο όπου δεσπόζει το νεότευκτο ξενοδοχείο "Ανάντι".*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΥΠΟΙΣ», ΤΡΙΚΑΛΑ 2011

-Νεκτάριος Κατσόγιαννος, «**Οδός Ασκληπιού**», εκδ. Κρούνη, ΤΡΙΚΑΛΑ 2006.

-Νεκτάριος Κατσόγιαννος, «**ΤΑ ΤΡΙΚΑΛΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΙ ΤΟΥΣ**», Β' ΕΚΔΟΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΤ. ΟΡΓΑΝ. Δ. ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ, ΤΡΙΚΑΛΑ 2001

-Νεκτ. Κατσόγιαννος, «**ΤΩΡΙΝΑ ΚΑΙ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ, ΤΑ ΠΑΛΙΑ ΣΤΕΚΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ**», ΤΟΜΟΣ Α' (1998), ΤΟΜΟΣ Β' (2000), ΕΚΔ. ΠΟΛΙΤΙΣΤ. ΟΡΓ. Δ. ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ

-Νεκτάριος Κατσόγιαννος, «**Οι κρήνες των Τρικάλων**», εκδ. «ΓΥΠΟΙΣ», 2010

-Τριαντάφυλλος Παπαζήσης, «**Πολιτιστικός Τουριστικός Οδηγός Επαρχίας Τρικάλων**» (Τρικαλινό Ημερολόγιο 1996).

-Τρικαλινό ημερολόγιο 2003, ΤΡΙΚΑΛΑ, 2003
-»**Μενέλαος Καταφυγιώτης**», εκδ. ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ ΤΡΙΚΑΛΩΝ, Πολιτιστ. Οργ. Δ. Τρικαίων, ΤΡΙΚΑΛΑ 1997

-**ΤΡΙΚΑΛΙΝΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 2006-2007**, ΤΟΜΟΣ 22, ΤΡΙΚΑΛΑ 2008.

-**ΤΡΙΚΑΛΙΝΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 2008-2009**, ΤΟΜΟΣ 23, Κων/νος Κατσαρός, «**Η πολεοδομική ιστορία των Τρικάλων**», Τρίκαλα 2009.

-Χρήστος Ζαφείρης, «**Τρίκαλα**», εκδ. Ζαρζώνη, 2010.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πάμπολλοι άνθρωποι βοήθησαν στα Τρίκαλα το έργο μας. Αναφέρουμε ενδεικτικά:

-Τον Δήμαρχο Τρικκαίων **Χρήστο Λάππα** και τον Αντιδήμαρχο **Θοδωρή Σπανό**.

-Την **Μαρούλα Κλιάφα**.

-Τους συγγραφείς-ερευνητές **Νεκτάριο Κατσόγιαννο** και **Σωτήρη Γοργογέτα**.

-Την προϊσταμένη της 19ης ΕΒΑ, αρχαιολόγο **Κρυστάλλω Μαντζανά** και τον αρχαιολόγο 19ης ΕΒΑ **Σπύρο Κουγιουμτζόγλου**.

-Τους **Στέλιο** και **Γιώργο Καραγιώργο**.

-Την οικογένεια **Ευάγγελου Γεωργίου** στο ξενοδοχείο «ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΝ».

-Την Δημοτική Βιβλιοθήκη.

-Τον **Γιώργο Κλειδωνόπουλο** και την **Αρετή Αναγνωστιάδου**, πρόεδρο και αντιπρόεδρο του Συλλόγου «ΒΑΡΟΥΣΙ».

-Τον Πρόεδρο του Επιμελητηρίου **Βασίλη Γιαγιάκο**.

-Την δασολόγο **Κατερίνα Παπαδούλη**, καθώς και όλους όσοι με κάθε τρόπο βοήθησαν το έργο μας.

ΧΡΗΣΙΜΑ ΤΗΛΕΦΩΝΑ

Δημαρχείο: **24310 32.330**

ΔΙΑΜΟΝΗ - ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ

Αετών Μέλαθρον: 24310 63.130

Αχίλλειον: 24310 73.655

Διβάνη: 24310 26.915

Πανελλήνιον: 24310 73.035

Ληθαίων: 24310 20.690

Ντίνα: 24310 74.777

Παλλάδιον: 24310 28.091

ΑΠΟΣΤΑΣΕΙΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Από Λάρισα: 64 χλμ.

Από Αθήνα: 330 χλμ.

Από Θεσσαλονίκη: 248 χλμ.

Στο κέντρο των Τρικάλων μας γοητεύει ο καθάριος ποταμός Ληθαίος, η κεντρική σιδερένια γέφυρα κατασκευασμένη το 1886 από τους Γάλλους. Ανάμεσα στα πλατάνια της πλατείας **Ρήγα Φεραίου** προβάλλει το «**Ξενοδοχείον Πανελλήνιον**».

Το υπέροχο νεοκλασικό κτίριο πλησιάζει έναν αιώνα ζωής. Πρωτολειτούργησε ως ξενοδοχείο το 1914. Σήμερα είναι χαρακτηρισμένο παραδοσιακό διατηρητέο. Με τα έργα ανάπλασης που ξεκίνησε το 1998 η οικογένεια **Γεωργίου** πέτυχε τον πλήρη εκσυγχρονισμό του παράλληλα με την διατήρηση μιας απείρητης αρχοντιάς. Που είναι εμφανής ήδη από τον ψηλοτάβανο χώρο υποδομής, με το παμπάλαιο γραμμόφωνο και την έξοχη χειροποίητη κομότητα, όπου οι κοσμικοί πελάτες έπαιζαν μπρίτζ.

Μια στριφογυριστή σκάλα από ξύλο φτελιάς, μας οδηγεί αρχικά στον ημιόροφο με την βιβλιοθήκη και την αίθουσα συνεδριάσεων και στη συνέχεια στον όροφο με τα υπνοδωμάτια της μονάδας. Παντού μας εντυπωσιάζουν τα συλλεκτικά έπιπλα και αντικείμενα, οι σειρές των παλιών ελληνικών νομισμάτων και αντικείμενα της καθημερινής ζωής άλλων εποχών. Ο σύγχρονος εξοπλισμός περιλαμβάνει ψηφιακή τηλεόραση LCD 22", κλιματισμό και mini bar, δωρεάν ασύρματη σύνδεση στο internet και room service όλη τη μέρα.

Ακριβώς δίπλα λειτουργεί το εστιατόριο «ΑΙΓΛΗ», στη θέση του παλιού καφενείου «Πανελλήνιον». Στους τοίχους διατηρούνται οι δυο εμβληματικοί καθρέφτες του 19ου αιώνα. Θαυμάσιες είναι οι γεύσεις της ελληνικής κουζίνας και η εξυπηρέτηση του προσωπικού από νωρίς το πρωί ως αργά το βράδυ.

Είναι αληθινή εμπειρία να γνωρίζουμε τις υψηλού επιπέδου υπηρεσίες και την φιλοξενία της οικογένειας Γεωργίου. Φεύγουμε από την όμορφη πόλη των Τρικάλων με τις ωραιότερες αναμνήσεις.

Τρίκαλα, Πλατεία Ρήγα Φεραίου
Τηλ: 24310 73035, 24310 73545,
Fax: 24310 27350
www.hotelpanellinion.com
info@hotelpanellinion.com

-Ροσάλι-, 1950. Από
αριστερά: Ανδρέας Αθανασίου,
Τσιτσάνης, Νίκος, Γιώργος
Μανουλάκης, Βίγνις (Βάλβ),
Περικλής, Γιάννης Μα-
ττάλης (Ανδρέας φέρει ογδόν-
τα Ρουσσόζιλερ)
-Βιτσιώλης music hall, 1950.
From left to right: Andreas
Athanasios, Tzitzanis, Nikos,
Giorgos Manoulakis, Vignis
(Vignis), Periklis, Yannis
Matta (the ogdonta singer),
from the Athanasios's
company.

Κωνσταντίνος, Αλέξ. Νικολαΐδης, Μάρκος Νίκος, Στέφανος Βασιλείδης, Ένας Τσιτς στο γραφείο, Αθήνα, 1949. Βίγνις κρατάει το Μπαζο και ο Νίκος.
Konstantinos, Alex. Nikolaidis, Markos Nikos, Stefanos Vasiliadis. In the office, Vignis holds the Bazo and Nikos sits to the right.

Μεσοπόρος, Τσιτσάνης, Νίκος (πρώτη χρονιά, 1949), Γιώργος Μανουλάκης (αριστερά), Θανάσης Γιαννούτσος και Νικολάκης (the bag), Θωμάσης Γιαννοπούλος και Νηδρέσκα.
Mesopotamos, Tzitzanis, Nikos (first year, 1949), Giorgos Manoulakis (left), Thanassis Giannoutsos and Nikolakis, Thomasis Giannopoulos and Nidreska.

Βασίλης Τσιτσάνης, Δημήτρης Γαλιάνη και κάποιος φίλος. Καφαρίο, μπαζούκι «Θαύμα», Πλάκα, 1978.
Tzitzanis, Galiani and some friend. In the deresing room, at house -Therapio-, Plaka, 1978.

ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΛΑΪΚΟΙ

Τα Τρίκαλα θεωρούνται μια από τις μεγάλες πατρίδες του ρεμπητικού, αφού εδώ γεννήθηκαν και έζησαν σημαντικοί λαϊκοί δημιουργοί, όπως ο λαϊκός συνθέτης **Απόστολος Καλδάρης**, οι σιτουργοί **Γιώργος Σαμολαδάς** και ο λαϊκός ερμηνευτής **Δημήτρης Μπροπάνος**. Από τα Τρίκαλα είναι ο κορυφαίος συνθέτης του λαϊκού τραγουδιού **Βασίλης Τσιτσάνης**, που γεννήθηκε το **1915**. Ήταν το όγδοο από τα δεκατέσσερα παιδιά της οικογένειας που έμενε στη θέση «Χιλιόμετρο», στην παλιά οδό Λαρίσης, που μετονομάστηκε σε Βασ. Τσιτσάνη. Πολυτάραχη η καριέρα του, αρχικά στο ουζερί «Τσιτσάνης» στα Τρίκαλα, στη συνέχεια στο ουζερί «Τσιτσάνης» στη Θεσσαλονίκη και τέλος ως το 1984 στην Αθήνα, όπου πέθανε σε ηλικία 69 ετών. Χιλιάδες άνθρωποι τον αποχαιρέτησαν τραγουδώντας την περίφημη «**Συννεφιασμένη Κυριακή**».

Στην εταιρεία του Ανδρέα Παπανδρέου, 1977.
In the Prime Minister's Andreas Papandreu's company, 1977.

Αρχείο Κώστα Χατζηδουλή

ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΛΙΑΦΑ

Βρίσκεται σε κεντρικό σημείο των Τρικάλων, στη γωνία των οδών Θεμιστοκλέους και Ομήρου. Το βιομηχανικό κτίσμα της τρίτης δεκαετίας του 20ου αιώνα, άλλοτε στέγαζε το ψυγείο-παγοποιείο του Θεόδωρου Κλιάφα. Το Κέντρο στόχο έχει να αναδείξει την τοπική ιστορία και παράλληλα την πορεία της εταιρείας, που, από το 1926 έχει ήδη κλείσει έναν αιώνα ζωής. Ακολουθώντας το σχεδιάγραμμα και

την Μαρούλα Κλιάφα, που ευγενικά μας ξεναγεί, περνάμε διαδοχικά: από τον Κεντρικό Διάδρομο, με την σημερινή εικόνα και τα προϊόντα της εταιρείας. Την Αίθουσα Τοπικής Ιστορίας, με 15 μεγάλα θεματικά ταμπλώ, που αναφέρονται σε διάφορες πτυχές της τρικαλινής ζωής. Την Εταιρεία Κλιάφα, από το 1926. Τον Τρικαλινό Τύπο, με το Παραδοσιακό Τυπογραφείο. Το Καφενείο, χώρο παραδοσιακό για

μικρή ανάπαυλα μ' ένα αναψυκτικό. Σειρά έχει η Αίθουσα Πολλαπλών Χρήσεων, με 120 καθίσματα και όλα τα σύγχρονα οπτικοακουστικά μέσα για ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις. Στην συνέχεια συναντάμε το Παλιό Μηχανοστάσιο που διατηρήθηκε όπως ήταν στη δεκαετία του '50. Ακολουθούν η Έκθεση Συσκευασίας Αεριούχων Ποτών, το Παλιό Φαρμακείο, ο Διάδρομος με

τα Παραμύθια και τα Παιχνίδια. Τέλος, η θαυμάσια Βιβλιοθήκη του Οργανισμού Παιδικών και Εφηβικών Βιβλιοθηκών, που από τις αρχές του 2011 έχει λόγω κρίσης- πάψει να λειτουργεί. Μια επίσκεψη στο Κέντρο είναι αληθινή εμπειρία για μεγάλους και μικρούς, όχι μόνον επισκέπτες αλλά και ντόπιους.

Τηλ. **24310 27.313** email: **kliafa@otenet.gr**, **www.kliafa.gr**

Καφέ Νάρκισσος

Στα πασίγνωστα «Μανάβικα», ανάμεσα στις τσίκνες των ταβερνεϊών και τις διπλοπενιές των ρεμπέτικων, προβάλλει απρόσμενα ο «ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ» του Τάσου Σαμαρά. Εδώ αναδίδονται ευωδιές αχνιστών καφέδων, νότες απαλής μουσικής για χαλάρωση και ρεμβασιμό. Ο χώρος είναι γοπητευτικός με ξύλο, πράσινο μάρμαρο, δερμάτινους καναπέδες και χειροποίητους θόλους στην οροφή. Δεν είναι τυχαίο, που την ήρεμη αυτή ατμόσφαιρα έχουν επιλέξει για τις συναρπαστικές τους αναμετρήσεις οι λάτρεις του σκακιού.

**Νάρκισσος
για καφεδάκι
και όχι μόνο!**

Απολαμβάνουμε ελληνικό καφέ που ψήνεται στο μπρίκι, ροφήματα και εξαιρετα μικρογεύματα που συνοδεύουν επιλεγμένες μπύρες, κρασιά και το εξαιρετικό σπιτικό τσίπουρο του Τάσου.

Ο Νάρκισσος όμως είναι κυρίως διάσημος για τα γλυκά του, παρασκευασμένα στο δικό του εργαστήριο με τα αγνότερα υλικά. Cheese-cake, τυριμισού και πορτοκαλόπιτες, εκμέκ-κανταΐφι, μιλφέιγ και κωκ, μας προσκαλούν σ' έναν κόσμο γεύσεων θαυμαστών. Και τι να πει κανείς για τα σπιτικά γλυκά, καρυδάκι, βύσσινο και κεράσι, που παρασκευάζει στην ορεινή Ελάτη από τα δέντρα της οικογένειας η Δώρα! Στην Ελάτη, άλλωστε, βρίσκεται ο αρχικός πασίγνωστος Νάρκισσος, που το 2007 απέκτησε και δίδυμο αδερφό, τον Νάρκισσο των Τρικάλων.

Τρίκαλα
Υψηλάντου
και Κάνιγγος,
Μανάβικα,
Τηλ. 24310 78.628,
[www.cafenarkissos.
blogspot.com](http://www.cafenarkissos.blogspot.com)

Κατάστημα Ελάτης
τηλ. 24340 71.144

